

2007, s. 17-20; Mes'ûd Rahman Han en-Nedvî, "İmtiyâz 'Alî Hân el-'Arşî el-bâhişü'l-Hindiyü'l-'azîm", *MMLADm.*, LVIII/1 (1403/1983), s. 118-160; "Arshi, Maulana İmtiyaz Ali Khan", *Encyclopaedic Dictionary of Urdu Literature* (nşr. Abida Samiuddin), New Delhi 2007, I, 72-75.

ÂRİF NEVŞÂHÎ

ARTUK, İbrahim (1915-1993)

Tarihçi ve nümismatik.

Şam'a bağlı Havran sancağında doğdu. Babası Havran Bidâyet Mahkemesi reisi olan, Mardinli Hacı Mehmed Emin Bey'in oğlu, savcı ve Dîvân-ı Harb-i Örfî'de müstantiklik yapan Kâmil Bey'dir. Babası daha sonra Kafkas Cephesi'nde şehid olmuştur. İbrahim'i dedesi Hacı Mehmed Emin Bey ile annesi Behiye Hanım yetiştirdi. İlkokulu Mardin'de bitirdi. Ortaokulu Gaziantep'te, liseyi Kütahya'da tamamladıktan sonra 1944'te İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nden mezun oldu. İyi derecede Arapça ve orta derecede Fransızca biliyordu. İstanbul Arkeoloji Müzeleri İslâmî Sikkeler Bölümü'nde ve kısa bir süre Ankara Etnografya Müzesi'nde çalıştı. 1946 yılında arkeolog, nümismatik ve filolog Cevriye Arsanu ile evlendi. Bu evlilikten halen Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde öğretim üyesi olan bir çocuğu (Mehmet Emin Artuk) oldu. 23 Şubat 1993 tarihinde vefat etti.

Eserleri. 1. *Artukoğulları Tarihi* (İstanbul 1944). Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nde hazırladığı mezuniyet tezidir. Eserde Artuk Bey ve Hisnikeyfâ, Harput ve Mardin'de kurulmuş Artukoğulları hânedanı hakkında geniş bilgi verilmektedir. 2. *Fatih'in Sikke ve Madalyaları* (İstanbul 1946). Eşi Cevriye Artuk ile birlikte hazırladığı bir çalışmadır. 3. *Denizbacı Definesi* (Ankara 1966). Artuk bu eserinde, 1937'de Urfa'nın Yaylak kazasına bağlı Kanlıavşar nahiyesinin Denizbacı köyünde bulunan bu definedeki Emevî, Abbâsî, Endülüs Emevîleri, Ağlebî ve İdrîsî sikkelerini incelemiştir. Sikkelerin bazıları daha önce basılan Müze-i Hümâyün kataloglarında neşredilmediği gibi bazıları da İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nde bulunmamaktaydı. Eseri önemli kılan asıl husus, dünyanın hiçbir müzesinde bulunmayan birçok nâdir sikkenin neşrinin yapılmış olmasıdır. 4. *Osmanlı Nişanları* (İstanbul 1967). Yine Cevriye Artuk ile birlikte kaleme aldığı bu eserde İstanbul Arkeoloji Müzeleri, Topkapı Sarayı Müzesi, Darphane ve hususi koleksiyonlarda mevcut, pek az tanınan Osmanlı nişanları ele alınmıştır. 5. *Kanuni*

Sultan Süleyman Adına Basılan Sikkeler (Ankara 1972). Cevriye Artuk'a ithaf ettiği bu eserinde müellif, Osmanlı padişahları içinde çeşitli tip ve nakışlarla süslü sikke bastırılan Kanûnî Sultan Süleyman'ın İstanbul Arkeoloji Müzeleri İslâmî Sikkeler Koleksiyonu'nda mevcut olan veya özel koleksiyonlarda yer alan sikkelerini incelemektedir. 6. *İstanbul Arkeoloji Müzeleri Teşhirdeki İslâmî Sikkeler Kataloğu I-II* (İstanbul 1970-1974). Cevriye Artuk ile birlikte hazırlanan eser uluslar arası nümismatik literatüründe temel kaynak olarak gösterilen çalışmalardan biridir. 7. *Artuk Beg* (Ankara 1988). Bu eserde de Selçuklular'ın Anadolu'yu fethi ve koruma altına almaları sırasında onlara yardım eden Artuk Bey ve evlâtları tanıtılmaktadır. 8. *Artukoğulları Sikkeleri* (İstanbul 1993). Daha ilkokul öğrencisi iken Mardin, Âmid (Diyarbakır), Harput, Meyyâfârikîn (Silvan), Hisnikeyfâ (Hasankeyf), Düneysir (Kızıltepe), bugün millî sınırlarımız dışında kalan Halep'te ve daha birçok yerde hâkimlik yapan dedesi Mehmed Emin Bey ile beraber Artukoğulları sikkeleri hakkında bilgi toplayan ve bunları bir kitap halinde neşretmeyi düşünen İbrahim Artuk bu amacını eşi Cevriye Artuk ile birlikte gerçekleştirmiştir.

Bunların dışında İbrahim Artuk'un *Belleten*, *Tarih Dergisi*, *Türkiyat Mecmuası* gibi önemli dergilerde çok sayıda makalesi yayımlanmış, ayrıca Makrîzî'nin *Şüzûrû'l-ukûd fî zikri'n-nuķûd*'unu "en-Nukud el-kadime ve'l-İslâmiye" adıyla Türkçeye çevirmiştir (*TTK Belleten*, XXVII/67 [1953], s. 367-391). İsmet Çetinyalçın ve Cevriye Artuk ile Türk Nümismatik Derneği'ni kuran ve çeşitli derneklerin kurucu üyeleri arasında yer alan İbrahim Artuk yurt dışında The American Numismatic Society, Royal Numismatic Society ve Oriental Numismatic Society'nin üyesi idi. Ayrıca ulusal ve uluslar arası

İbrahim Artuk

kongre ve sempozyumlara katılarak çeşitli tebliğler sunmuş, yurt içinde ve yurt dışında verdiği konferanslarla Türk tarihine pek çok konuda ışık tutmuş ve bilim dünyasına önemli katkılarda bulunmuştur.

BİBLİYOGRAFYA :

Cevriye Artuk, "İbrahim Artuk'un Biyografisi ve Eserleri", *Türk Nümismatik Derneğinin 20. Kuruluş Yılında İbrahim Artuk'a Armağan*, İstanbul 1988, s. 3-12; a.mlf., "İbrahim Artuk: Nümismatik Uzmanı", *Tıp Tarihi Araştırmaları*, sy. 3, İstanbul 1989, s. 172-176; Esin Karlıkaya – İbrahim Başağaoğlu, "Nümismatik, Epigraf ve Tarihçi İbrahim Artuk (1915-1993): Hayatı ve Çalışmaları", *Makalelerle Mardin IV: Önemli Simalar-Dini Topluluklar* (haz. İbrahim Özcoşar), İstanbul 2007, s. 117-146; Mehmet Emin Artuk, "İbrahim Artuk'un Artukoğulları Sikkeleri Tarihi ve Sanatı Üzerindeki Çalışmaları", *I. Uluslararası Artuklu Sempozyumu Bildirileri* (ed. İbrahim Özcoşar), Mardin 2008, I, 479-488.

M. EMİN ARTUK

ARUÇI, Muhammed (1956-2013)

Makedonyalı ilim adamı.

26 Eylül 1956 tarihinde Makedonya'nın Gostivar iline bağlı Vrapçişte kasabasında doğdu. Aruçlar ailesinden şair ve müderris Kemal Efendi'nin üçüncü çocuğudur. İlkokulun ardından Gostivar Pançe Poposki Lisesi'ni bitirdi (1974). 1975'te Saraybosna'daki Gazi Hüsrev Bey Medresesi'nde bir yıl eğitim gördükten sonra Mısır'a gitti. 1979'da Ezher Üniversitesi'nin Usûlüddin Fakültesi'nden mezun oldu. 1986'da Kahire Üniversitesi Dârü'lulûm Fakültesi'ne bağlı İslâm Felsefesi Bölümü'nde yüksek lisans yaptı. Daha sonra Makedonya'ya dönerek Diyanet İşleri Başkanlığı merkezinde ve Üsküp Medresesi'nde (İsâ Bey Medresesi) beş yıl hocalık görevinde bulundu. Üsküp'teki Makedonya İslâm Birliği'nin yayın organı olan *el-Hilâl* dergisinin yayımlanmasına katkı sağladı. Ülkedeki siyasî karışıklıklar ve müslümanların karşılaştığı sıkıntılar çerçevesinde hakkında açılan soruşturmalar üzerine 1989'da İstanbul'a gitti ve 1990'dan itibaren oraya yerleşti. 1994'te *Abdülkâhir el-Bağdâdî ve el-Esmâ' ve's-sifât Adlı Eseri* başlıklı teziyle doktor unvanını aldı. Ertesi yıl Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi'nde (İSAM) müellif ve mütercim olarak çalışmaya başladı. 2006'da Saraybosna Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi'nde Kelâm Anabilim Dalı'nda doçent oldu. İslâm Araştırmaları Merkezi'ndeki görevinin yanı sıra Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi (1996-2000), Sofya Üniversitesi

Muhammed
Aruçi

Klasik ve Modern Filoloji Fakültesi (2001-2011), Saraybosna Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi (2005-2007) ve Priştine Üniversitesi Filoloji Fakültesi'nde (2007-2009) ders verdi. 2013'te İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kelâm Anabilim Dalı'nda öğretim üyesi olarak çalışmaya başladı, aynı yıl profesörlüğe yükseltildi. Evli ve dört çocuk babası olan Aruçi 15 Kasım 2013 tarihinde İstanbul'da vefat etti. Fâtiha Camii'nde kılınan namazının ardından naaşı Vrapçiste'ye götürüldü ve orada babasının yanına defnedildi.

Muhammed Aruçi kelâm ve mezhepler tarihi yanında İslâm tarihi, Arap dili ve edebiyatı, Balkanlar ve Ortadoğu'nun siyasal ve kültürel durumu hakkında da araştırmalar yapmış, Doğu Avrupa ve Balkanlar'daki müslümanların tarihi, kültürü ve sosyopolitik yapısıyla ilgili uluslar arası konferanslarda tebliğler sunmuş ve müzakerelerde bulunmuştur. Eski Yugoslavya'nın dağılmasıyla birlikte ortaya çıkan milliyetçi akımlar, İslâm düşmanlığı ve müslüman halka yönelik saldırılar karşısında özelden müslüman Arnavut kimliğinin korunması, genelde Balkan müslümanlarının değerlerine sahip çıkılması hususunda gayret sarfetmiştir. Bu çerçevede hayır kurumlarını Balkanlar'daki müslümanların eğitimine ve değerlerinin korunmasına yönelik hizmetlere teşvik etmiş, bazı hayır çalışmalarına bizzat ön ayak olmuştur. Babası Kemal Efendi'nin özel ilgisiyle başlayıp devam eden eğitim öğretim hayatı kendisine güçlü bir İslâmî kişilik kazandırırken çocukluğundan itibaren Balkanlar'da tanık olduğu çalkantılı siyasal dönemler ve etnik çatışmalar onda millî kimliğine sahip çıkma, miras aldığı kültürel yapıyı koruma ve yeni nesillere aktarma bilincini güçlendirmiştir. Balkanlar'a, özellikle de Makedonya'ya olan bağlılığı, Mısır'a ve

Arap dünyasına, ayrıca Türkiye'ye olan sevgisi onun düşünce ve davranışlarında iz bırakan önemli unsurlardır. Aruçi'nin yanında Boşnakça, Sırpça, Hırvatça ve Bulgarca gibi Balkan dillerine de âşina olan, Fransızca ve İngilizce de bilen Muhammed Aruçi, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi'nde yazma eserlerin neşri için oluşturulan Tahkik Komisyonu'nda görev almıştır.

Eserleri. 1. *Kemal Efendi Aruçi-Şiirlerim* (Üsküp 1999). Babasının şiirlerinin kendisi tarafından derlenmiş şekli olan eseri Mithat Hoxha Arnavutça'ya çevirmiştir (Shkup 2000). 2. *Nüreddin eş-Şâbûnî, el-Kifâye fi'l-hidâye*. Aruçi'nin *Nürüddin eş-Şâbûnî ve ârâ'ühü'l-kelâmiyye min kitâbihi'l-Kifâye fi'l-hidâye* başlıklı yüksek lisans çalışmasıdır (Beyrut 2013). 3. *Kitâbü't-Tevhîd*. Ebû Mansûr el-Mâtürîdî'ye ait eserin Bekir Topaloğlu ile birlikte neşridir (Ankara 2003; Beyrut 2007). Bu eser İran Kültür Bakanlığı'nca "2008 yılının eseri" olarak kabul edilmiş ve nâşirleri ödüllendirilmiştir. Aruçi'nin henüz basılmamış eserleri: 1. *Kađiyye-tü'l-ülûhiyye 'inde'l-Hünûd* (Câmiatü'l-Ezher, 1979-1980). Hinduizm, Budizm ve Jainizm inançlarındaki tanrı anlayışı üzerine Kahire Üniversitesi'nde hazırlanmıştır. 2. *Münâkaşatü 'amelîyyeti't-tahkîk fi kitâbi'l-İbâne 'an uşûli'd-diyâne li'l-muħaħkîk Dr. Fevkiyye Hüseyin Mahmûd* (Câmiatü'l-Ezher, 1980). Ebû'l-Hasan el-Eş'arî'nin *el-İbâne 'an uşûli'd-diyâne* adlı eseri üzerine Fevkiyye Hüseyin Mahmûd'un yaptığı tahkik çalışmasının değerlendirilmesidir. 3. *el-Fikrû'l-İslâmî beyne'l-aşâle ve't-tecdîd (telhîşan ve ta'liqan)* (Câmiatü'l-Kâhire, 1980). Ezher Üniversitesi Dârü'lülûm Fakültesi hocalarından Muhammed Kemâl Ca'fer'in *Min Każâye'l-fikri'l-İslâmî* adlı eserinin ilk bölümleri üzerine bir çalışmadır. 4. *Abdülkâhir el-Bağdâdî ve el-Esmâ' ve's-sifât Adlı Eseri*. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde yaptığı doktora çalışmasıdır (1994).

Aruçi'nin belli başlı makaleleri de şunlardır: "el-Esmâ' ve's-sifât fimâ beyne 'ulemâ'i's-selef ve ehli'l-if'tizâl" (*İslâm Araştırmaları Dergisi*, sy. 1, İstanbul 1997, s. 31-46); "Nazre târihiyye ħavle's-şif'ri'l-'Arabî ve's-su'arâ'i fi şibhi cezireti'l-Balkân" (*İslâm Araştırmaları Dergisi*, sy. 14, İstanbul 2005, s. 85-109); "İbn Hazm Al-Andalusî dhe Vêshtrimet e Tij Mbi Doktrinën e Trinisë" (*Takvim*, Prishtinë 2003, s. 77-100); "Al-Ġunayd Al-Bağdâdî

and the Signs of the Path to Allâh" (*The Arabist: Budapest Studies in Arabic*, sy. 26-27, Budapest 2003, s. 3-16); "The Muslim Minority in Macedonia and its Educational Institutions during the Inter-War Period" (*Islam in Inter-War Europe*, ed. N. Clayer – E. Germain, New York 2008, s. 344-361). Ayrıca *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*'ne aralarında "Fettah Efendi", "Harâbâtî Baba Tekkesi", "Kalkandelen", "Kosova", "Mostar", "Ohri", "Sâbûnî, Nüreddin", "Sadak, Bekir", "Sancak", "Saraybosna", "Taşköprü (Vardar)", "Usûlü'd-dîn", "Vâsıl b. Atâ", "Yugoslavya" gibi maddelerin de bulunduğu toplam yetmiş sekiz madde yazmıştır. Muhammed Aruçi Türkçe'den Arnavutça'ya çevrilen bazı eserlerin redaksiyonunu da yapmıştır. Bunlar arasında Bekir Topaloğlu'nun *Gruaja në Islam (İslâm'da Kadın*, Stamboll 1997, 2000), *Fletë nga Historia Islame (İslâm Tarihinden Yapraklar*, İstanbul 1999; Tiranë 2001), *Hyrje në Kelâm (Kelâm İlmî-Giriş*, Prishtinë 2002; Bulgarca tercümesi: *Islamsko Bogoslovie [Kelâm] Vavedenie* [Skopje 2009]), *Ekzistenca e Zotit (Allah'ın Varlığı*, Prishtinë 2002), *Bazat e Besimit në Islam (İslâm'da İnanç Esasları*, Prishtinë 2002, Yusuf Şevki Yavuz ve İlyas Çelebi ile birlikte) adlı eserleriyle Mahmut Esat Coşan'ın *Artikuj* (Hacı Bektâş-ı Velî'nin *Makâlât*'ı, Shkup 2008) adlı eserleri anılabilir (Muhammed Aruçi'nin hayatıyla ilgili bilgiler aile fertlerinden alınmıştır). AYDIN TOPALOĞLU

ÂRZÛ (آرزو)

Sirâcüddîn Ali Hân Ekberâbâdî Gevâliyârî
(ö. 1169/1756)

Hindistanlı sözlük yazarı ve şair.

1099 (1688) yılında Ekberâbâd'da (Agra) doğdu. Lakabı İstî'dâd Han, mahlası "Ârzû"dur. Ali Hân-ı Ârzû veya Hân-ı Ârzû diye anılır. Kendisi baba tarafından nesebinin, Hâce Nizâmeddin Evliyâ'nın müridi ve halifesi olan, Çırâğ-ı Delhî diye meşhur Şeyh Nasîrüddin Mahmûd'un kız kardeşinin oğlu Şeyh Kemâleddin'e ulaştığını söyler. Annesi tarafından nesebi ise Şeyh Muhammed Gavs-i Gevâliyârî'ye ve ondan da Ferîdüddin Attâr'a dayanır. Ârzû, Sultan Evrengzib zamanında kumandan olan babası Şeyh Hüsâmeddin'in sürekliliği yer değiştirmesi yüzünden hayatının ilk yıllarının çoğunu annesiyle birlikte Gevâliyâr'da